

بررسی رابطه دانش دستور زبان انگلیسی و فارسی، با مهارت ترجمه انگلیسی به فارسی در دانشجویان مترجمی زبان انگلیسی

نوشین آذین*

چکیده

از اصلی‌ترین اهداف دوره کارشناسی مترجمی زبان انگلیسی، پرورش و تربیت مترجم است؛ اما متأسفانه با پایان یافتن دوره یادشده و پس از فارغ‌التحصیلی، غالباً دانشجویان، فاقد توانایی و مهارت لازم در امر ترجمه هستند. همه آنانی که در ترجمه متون، صاحب‌نظر و صاحب‌سبکند، می‌دانند مهارت ترجمه، مستلزم داشتن توانایی‌های متعددی است که همگی این مهارت‌ها، در خلق ترجمه یک متن، اثرگذار است. آسیب‌شناسی ترجمه، لاجرم و قطعاً می‌تواند تأثیری مستقیم و بسزا بر بالا بردن مهارت ترجمه دانشجویان داشته باشد.

بررسی حاضر، میزان ارتباط دانش دستور دو زبان فارسی و انگلیسی با مهارت ترجمه را ارزیابی می‌کند. در این پژوهش، تعداد ۱۱۰ نفر دانشجوی مترجمی زبان انگلیسی از دو دانشگاه آزاد (واحدهای اسلامشهر و شهریار) حضور یافتند. برای گردآوری داده‌ها، سه ابزار مورد استفاده قرار گرفت:

۱. آزمون چهارگزینه‌ای دستور زبان انگلیسی؛

۲. آزمون چهارگزینه‌ای دستور زبان فارسی؛

۳. آزمون کتبی ترجمه.

از آن رو که ارزیابی ترجمه تا حدودی نظری و سلیقه‌ای است، متون ترجمه‌شده، توسط دو کارشناس به صورت کاملاً جداگانه و نیز بر اساس انتقال صحیح معنا، وضوح، روان بودن متن، انتخاب واژگان و نیز رعایت دستور زبان و علامت‌گذاری، مورد محک قرار گرفت. برای آزمون فرضیه‌های تحقیق، از مدل آماری رگرسیون چندمتغیری استفاده شد. با در نظر گرفتن کل جامعه آماری، نتایج حاصله نشان داد که رابطه‌ای مثبت و معنی‌دار میان مهارت ترجمه و دانش دستور زبان انگلیسی و فارسی وجود دارد؛ بدین معنا که هرچه تسلط بر دستور زبان ارتقا یابد، مهارت ترجمه نیز بالاتر خواهد رفت.

بر اساس نتایج حاصله از این مطالعه، توجه به دانش دستور زبان فارسی و انگلیسی، بخصوص دستور زبان فارسی، و ارائه تعداد واحدهای بیشتر دستور زبان فارسی در دوره‌های مترجمی - متناسب با تعداد واحدهای ارائه‌شده در دستور زبان انگلیسی - ضروری به نظر می‌رسد. همچنین مقایسه ترجمه ساختارهای دستوری زبان فارسی و انگلیسی در کلاس‌های ترجمه و در نهایت، ایجاد واحدی جدید به منظور بررسی مقابله‌ای ساختارهای دو زبان در ترجمه، می‌تواند راه‌گشای دانشجویان در رشته مترجمی باشد.

مقدمه

هدف اصلی رشته مترجمی زبان انگلیسی، پرورش و تربیت مترجم است. عقیده بر این است که مترجمین حرفه‌ای تسلط کافی بر هر دو زبان مبدأ و مقصد دارند. یکی از عوامل مؤثر در تسلط بر یک زبان، تسلط بر دستور همان زبان است.

یوجین نایدا (Nida, Eugiene)، تئوری‌پرداز معروف حوزه ترجمه، در کتاب به سوی علم ترجمه (Toward a science of Translating) (۱۹۶۴) می‌نویسد: عبارات اصطلاحی، الگوهای معنایی و ساختارهای دستوری، از جمله مواردی هستند که مترجمان هنگام ترجمه، به مثابه یک مشکل با آن مواجه می‌شوند. او همچنین معتقد است که یک مترجم خوب باید از وجود این الگوهای دستوری و معنایی در زبان آگاه باشد. مترجمی که از پیچیدگی‌های دستوری آگاهی ندارد، ممکن است مرتکب خطاهای بزرگی در روند ترجمه شود.

قبل از پرداختن به مراحل و روند پژوهش و ارائه نتایج و بحث و نتیجه‌گیری، یادآوری و ذکر تعاریفی در خصوص ترجمه ضروری به نظر می‌رسد:

ترجمه چیست؟

یکی از برجسته‌ترین تئوری‌پردازان حوزه ترجمه، لارسن (Larsen, M.L)، در کتاب ترجمه معنامحور (Meaning-Based Translation) (۱۹۸۴) گفته است: ترجمه، عبارت است از مطالعه واژگان، ساختار دستوری، موقعیت ارتباطی و زمینه فرهنگی زبان مبدأ و تحلیل برای تعیین معنای آن و سپس بازآفرینی آنها با استفاده از واژگان، ساختار دستوری و زمینه فرهنگی زبان مقصد. لارسن همچنین معتقد است ما در این عرصه با دو نوع ترجمه مواجهیم: شکل اول، فرم‌محور (Form-based) و شکل دوم، معنامحور. ترجمه فرم‌محور سعی در حفظ کردن شکل و فرم زبان مبدأ دارد و به ترجمه تحت‌اللفظی نیز معروف است. ترجمه معنامحور، ترجمه ایدئالی است که مطلوب تمام مترجمین است.

او می‌گوید اصل بنیادی در ترجمه معنامحور، بازآفرینی معنا از زبان مبدأ به شکلی مصطلح و روان در زبان مقصد است. مترجمین معنامحور غالباً از اشکال صحیح دستوری و واژگانی زبان مقصد استفاده می‌کنند.

دستور زبان و ترجمه

از دیگر اندیشمندان برجسته حوزه ترجمه، مونا بیکر (Baker, M)، صاحب کتاب با کلماتی دیگر (In other words) و دائرةالمعارف ترجمه (Encyclopedia of Translation) است. او در کتاب اول، که کتابی آموزشی تلقی می‌شود، می‌گوید منابع واژگانی، تنها عامل اثرگذار در بررسی ترجمه نیستند؛ عامل مهم و مؤثر دیگر در تمییز انواع (کیفی) ترجمه، نظام دستور زبان ماست.

البته یک زبان استعداد و توانایی بیان هر نوع اطلاعاتی را دارد؛ اطلاعاتی که گوینده آن زبان خواستار بیان آن است. اما نظام دستوری هر زبان، راحتی بیان مفاهیمی، همچون زمان و جنسیت، را میسر می‌کند. او در ادامه می‌گوید ساختار نحوی یک زبان محدودیت‌هایی را

در فرم پیام‌ها اعمال می‌کند.

همچنین نایدا و تیسر (۱۹۸۲)، هر دو معتقدند که ذات دستور زبان دارای معناست. آنان این گونه نوشته‌اند: ما عموماً دستور زبان را بی‌اهمیت می‌انگاریم؛ زیرا به نظر می‌آید دستور زبان شامل مجموعه‌ای از قواعد اختیاری در ترتیب کلمات است؛ قواعدی که برای فهم یک مفهوم باید رعایت شود؛ در حالی که به نظر نمی‌رسد این قوانین به خودی خود دارای معنایی باشند. در جملات: Bill hits John و John hits Bill ما را متقاعد می‌کند که دستور زبان، خود دارای معناست؛ زیرا کلمه اول، انجام‌دهنده عمل کلمه دوم است و کلمه سوم، هدف عملی است که توسط کلمه دوم مشخص شده است.

ترجمه و شاخص‌های دستوری

لارسن می‌نویسد اقسام کلام و تحلیل آن در هر زبان، شکلی متفاوت دارد. هر زبانی دارای تقسیم‌بندی‌ای منحصر به فرد در تقسیم‌بندی واژگان است؛ واژگانی که در اسم، فعل، صفت و ... محدود می‌شوند. زبان‌ها، گروه‌ها و زیرگروه‌های خاص خود را دارند. این امکان همیشه وجود ندارد که یک اسم در زبان مبدأ به اسم دیگر در زبان مقصد ترجمه شود. بیشتر زبان‌ها دارای گروهی از کلمات به نام ضمائر هستند. ساختار ضمائر در زبان‌های مختلف بسیار متفاوت است. بنابراین مترجم ناچار است از شکل و فرم ضمیر زبان مقصد استفاده کند؛ اگرچه نسبت به زبان مبدأ بسیار متفاوت باشد. ساختار دستوری زبان مبدأ و مقصد بسیار متفاوت است؛ به طور مثال، ترتیب قرار گرفتن

ممکن است با شکلی کاملاً متفاوت در زبان مقصد ارائه شود. بنابراین وظیفه مترجم، بازآفرینی عین پیام مبدأ در زبان مقصد است؛ به گونه‌ای که هم از لحاظ دستوری و هم از لحاظ واژگانی، متعارف و روان باشد. این مشخصات است که ترجمه را کاری سخت و پیچیده کرده است.

در تحقیق حاضر، محقق بر آن بوده است تا رابطه دانش دستور زبان فارسی و انگلیسی را بر مهارت ترجمه انگلیسی به فارسی بررسی نماید.

فرضیه‌های تحقیق از این قرارند:

۱. رابطه‌ای مثبت و معنادار میان دانش دستور زبان فارسی و مهارت ترجمه از انگلیسی به فارسی در دانشجویان مترجمی زبان انگلیسی وجود دارد.

۲. رابطه مثبت و معناداری میان دانش دستور زبان انگلیسی و مهارت ترجمه از انگلیسی به فارسی در دانشجویان مترجمی زبان انگلیسی وجود دارد.

روش پژوهش جمعیت آماری

جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان مترجمی بود که در درس «ترجمه متون ساده» در دانشگاه آزاد واحدهای اسلامشهر و شهریار در نیمسال اول ۸۷ - ۸۶ ثبت‌نام کرده بودند. تعداد کل شرکت‌کنندگان در این پژوهش، ۱۱۰ نفر دانشجویی سال سوم مترجمی زبان انگلیسی بود؛ ۶۱ نفر آنان از دانشگاه آزاد شهریار و ۴۹ نفر از دانشگاه آزاد اسلامشهر بودند. از این تعداد، ۴۴ نفر مرد و ۶۶ نفر زن بودند.

ابزار گردآوری داده‌ها

از سه ابزار زیر برای گردآوری داده‌ها استفاده شد:

۱. آزمون چهارگزینه‌ای دستور زبان فارسی: ۴۰ آزمون چهارگزینه‌ای دستور زبان فارسی بر اساس دو کتاب.

دستور زبان فارسی نوشته انوری و گیوی (۱۳۷۷) و نمونه سوالات کنکور ورودی قلمچی توسط یکی از استادان ادبیات دانشگاه آزاد

کلمات در زبان مبدأ و مقصد ممکن است کاملاً برعکس باشد. ترجمه ساختار یک جمله مجهول به ساختار یک جمله معلوم یا بالعکس، در ترجمه کاری متداول است، که البته این امر بستگی به فرم مصطلح زبان مقصد دارد.

پس همان گونه که می‌بینیم، هر زبان از کلمات و ساختارهای متفاوت شکل گرفته است. بارها خوانده‌ایم که یک فرم، معانی متفاوتی را بیان می‌کند. از سوی دیگر، این معانی می‌تواند با فرم‌های متفاوتی بیان شود. همچنین یک مفهوم در یک زبان با فرمی خاص،

جدول ۱: رگرسیون چند متغیری برای پیش‌بینی «مهارت ترجمه» از «دانش دستور زبان فارسی و انگلیسی» در دانشجویان اسلامشهر

منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	مقدار F	سطح معناداری
رگرسیون	۳۸/۷۲	۲	۱۹/۳۶	۵/۶۷	۰/۰۱
باقی‌مانده	۱۵۶/۸۸	۴۶	۳/۴۱		

جدول ۲: ضرایب رگرسیون برای پیش‌بینی «مهارت ترجمه» از «دانش دستور زبان فارسی و انگلیسی» در دانشجویان اسلامشهر

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	مقدار B	ضریب B	مقدار T	سطح معناداری
مهارت ترجمه از انگلیسی	دانش دستور فارسی	۰/۱۰	۰/۲۶	۱/۹۵	۰/۰۵
	دانش دستور انگلیسی	۰/۱۰	۰/۲۹	۲/۱۶	۰/۰۵

اسلامشهر گردآوری و انتخاب گردید. مدت تعیین شده برای جواب به این سؤالات، ۴۵ دقیقه بود.

۲. آزمون چهارگزینه‌ای دستور زبان انگلیسی: این آزمون نیز شامل ۴۰ سؤال ۴ گزینه‌ای بود که از کتاب تست تافل بارون، قسمت «ساختار و عبارات نوشتاری»، نوشته پاملا. جی. شارپ، ۱۹۹۶، چاپ هشتم استخراج و انتخاب گردید. زمان اختصاص داده شده به این آزمون نیز ۴۵ دقیقه بود.

۳. آزمون کتبی ترجمه: امتحان آخر ترم درس «ترجمه متون ساده» به عنوان آزمون کتبی ترجمه مورد استفاده قرار گرفت. این آزمون شامل ۴ متن اصیل (authentic) بود. این متون توسط محقق از اینترنت انتخاب شد. زمان تعیین شده برای ترجمه این متون، ۱۲۰ دقیقه بود.

شیوه کار

برای آزمون فرضیه‌های تحقیق، از دانشجویان خواسته شد تا به سؤالات چهارجوابی دستور زبان فارسی و انگلیسی با دقت پاسخ دهند. این دو مجموعه سؤال، در یک جلسه درسی در هر دو دانشگاه به دانشجویان داده شد. زمان کل در نظر گرفته شده برای پاسخ به این سؤالات، ۹۰ دقیقه بود (هر کدام ۴۵ دقیقه). به هر سؤال صحیح یک نمره تعلق گرفت و نمره منفی برای پاسخ‌های غلط منظور نشد. امتحان آخر ترم درس «ترجمه متون ساده» شامل چهار متن بود که در روز امتحان آخر ترم این واحد، در هر دو دانشگاه به دانشجویان ارائه شد. این متون از اینترنت انتخاب و توسط نویسندگان انگلیسی‌زبان نوشته شده بود.

آزمون کتبی ترجمه توسط دو کارشناس به طور جداگانه ارزیابی شد. این متون با محوریت عوامل زیر ارزیابی شد:

- انتقال صحیح معنا، ۲. وضوح، ۳. روان بودن متن، ۴. انتخاب واژگان، ۵. رعایت دستور زبان، ۶. علامت‌گذاری صحیح.
- منظور از انتقال صحیح معنا، رساندن درست پیام زبان مبدأ بود و مراد از وضوح، درخورد فهم بودن، و منظور از روان بودن، رعایت الگوهای جاری زبان مقصد بود. نمرات اخذ شده از این سه آزمون، داده‌های این پژوهش را تشکیل داد که توسط کارشناس آماری تجزیه

و تحلیل شد.

روش آماری

برای آزمودن فرضیه‌های تحقیق، از مدل آماری رگرسیون چند متغیری (با ورود هم‌زمان) در برنامه SPSS استفاده شد. تحلیل رگرسیون چند متغیری (MRA) روشی آماری برای بررسی رابطه یک متغیر وابسته یا ملاک و دو یا بیش از دو متغیر مستقل یا پیش‌بین است. هدف از اجرای MRA می‌تواند پیش‌بینی باشد.

مدل آماری در تحقیقات علوم اجتماعی و طبیعی بسیار مورد استفاده قرار گرفته است. در اینجا متغیرهای مستقل «دانش دستور زبان فارسی و دانش دستور زبان انگلیسی» و متغیر وابسته «مهارت ترجمه» است. پژوهش از نوع توصیفی و متغیرهای مستقل و وابسته آن هر دو کمی و پیوسته بودند. همچنین توزیع متغیرها متقارن بود.

با استفاده از مدل همبستگی پیرسون، همبستگی بین دو ارزیاب (مصحح‌های ترجمه r) در سطح احتمال خطا پذیری $\alpha=0/01$ ، 96% نشان داده شد. از آنجایی که تفاوتی معنادار بین نمرات داده شده توسط دو ارزیاب وجود نداشت، تنها نمرات یک ارزیاب در نظر گرفته شد.

برای بیان بهتر نتایج به دست آمده، جدول زیر ارائه می‌شود: همان طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، مقدار F به دست آمده در سطح احتمال خطا پذیری $\alpha=0/01$ از F بحرانی بزرگ‌تر است. تحلیل رگرسیون چند متغیره نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین دانش دستور زبان فارسی و دانش دستور زبان انگلیسی با مهارت ترجمه در دانشجویان اسلامشهر وجود دارد. با در نظر گرفتن ضرایب رگرسیون در جدول ۲ نیز می‌توان نتیجه گرفت که این رابطه مثبت و معنادار است.

و با در نظر گرفتن جدول شماره ۳ می‌توان نتیجه گرفت که F به دست آمده در سطح احتمال خطا پذیری $\alpha=0/01$ از F بحرانی بزرگ‌تر است. تحلیل رگرسیون چند متغیره نشان می‌دهد که رابطه‌ای معنادار بین «دانش دستور زبان انگلیسی و فارسی» و «مهارت ترجمه» در دانشجویان شهریار وجود دارد؛ ولی بررسی جدول ۴، که جهت تبیین و توضیح ضرایب رگرسیون است، نشان دهنده رابطه مثبت و معنادار بین «دانش دستور زبان فارسی» و «مهارت ترجمه» در دانشجویان

جدول ۳: رگرسیون چند متغیری برای پیش‌بینی «مهارت ترجمه» از «دانش دستور زبان فارسی و انگلیسی» در دانشجویان شهریار

منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	مقدار F	سطح معناداری
رگرسیون	۲۵/۸۰	۲	۱۲/۹۰	۶/۰۲	۰/۰۱
باقی مانده	۱۲۴/۲۵	۵۸	۲/۱۴		

جدول ۴: ضرایب رگرسیون برای پیش‌بینی «مهارت ترجمه» از «دانش دستور زبان فارسی و انگلیسی» در دانشجویان شهریار

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	مقدار B	ضریب B	مقدار T	سطح معناداری
مهارت ترجمه از انگلیسی	دانش دستور فارسی	۰/۱۲	۰/۳۷	۲/۹۸	۰/۰۱
	دانش دستور انگلیسی	۰/۰۳	۰/۱۰	۰/۸۱	-

شهریار است؛ ولیکن رابطه‌ای مثبت و معناداری بین «مهارت ترجمه» و «دستور زبان انگلیسی» مشاهده نشد.

و در آخر، کل دانشجویان شهریار و اسلامشهر با هم در نظر گرفته شدند. جدول ۵ نشان می‌دهد که F به دست آمده در سطح خطاپذیری $\alpha=0/01$ از F بحرانی بزرگ‌تر است. بعد از اعمال رگرسیون چند متغیره با ورود هم‌زمان می‌توان نتیجه گرفت که با در نظر گرفتن کل جمعیت، رابطه‌ای معنادار بین «دانش دستور زبان فارسی و انگلیسی» با «مهارت ترجمه» وجود دارد؛ به عبارت دیگر، از دانش دستور زبان فارسی و انگلیسی دانشجویان می‌توان به مهارت ترجمه آنان پی برد. از جدول ۶ با در نظر گرفتن ضرایب رگرسیون می‌توان نتیجه گرفت که این رابطه، علاوه بر معنادار بودن، مثبت هست.

نتیجه

بنابراین با در نظر گرفتن کل جمعیت دانشجویان دو دانشگاه با هم، رابطه معنادار بین «دانش دستور زبان فارسی و دانش دستور زبان انگلیسی» و «مهارت ترجمه» آشکار شد و با در نظر گرفتن دانشجویان هر دانشگاه به طور جداگانه، رابطه مثبت و معنادار میان «دانش دستور زبان فارسی و دانش دستور زبان انگلیسی» و «مهارت ترجمه» در دانشجویان دانشگاه اسلامشهر مشاهده گردید؛ ولی در دانشگاه آزاد شهریار این رابطه میان «دانش دستور زبان فارسی» با «مهارت ترجمه» مثبت و معنادار شد.

پیشنهادها

۱. با در نظر گرفتن نتایج حاصله از این پژوهش، توجه به دانش دستور زبان فارسی و انگلیسی، بخصوص دستور زبان فارسی در دوره‌های مترجمی، متناسب با تعداد واحدهای ارائه شده این رشته در دستور زبان انگلیسی ضروری به نظر می‌رسد. دانشجویان مترجمی، تعداد ۸ واحد دستور زبان انگلیسی را باید بگذرانند؛ در حالی که در مدت تحصیل خود تنها ۳ واحد فارسی دارند: فارسی عمومی، ساخت زبان فارسی و نگارش فارسی که این سه درس تنها به مبحث دستور زبان فارسی اختصاص ندارد.

۲. مقایسه ساختارهای دستوری زبان فارسی و انگلیسی در کلاس‌های ترجمه و بحث درباره شباهت‌ها و تفاوت آنها و آگاه کردن

دانشجویان به اشتباهات ترجمه در این حیطه نیز بسیار سودمند به نظر می‌رسد و در نهایت، ایجاد واحدی جدید به نام «بررسی مقابله‌ای ساختار زبان فارسی و انگلیسی در ترجمه»، که به طور خاص بر روی تفاوت‌ها و شباهت‌های دستوری دو زبان در ترجمه متمرکز شده است، پیشنهاد می‌شود. می‌دانیم که هرچه آگاهی و شناخت دانشجویان نسبت به قوانین زبان مبدأ و مقصد ارتقا یابد، توانایی آنها در امر ترجمه نیز بالا خواهد رفت.

۳. خوب است نویسندگان کتب درسی مترجمی، قسمت‌های ویژه را جهت تمرین روی انواع ساختارها، بخصوص ساختارهای پیچیده و تفاوت ترجمه آنها، اختصاص دهند.

پی‌نوشت

* عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر.

کتابنامه

-شیولسون، ریچارد. جی، ۱۳۸۴، استدلال آماری در علوم رفتاری. ترجمه علیرضا کیامنش. تهران: جهاد دانشگاهی واحد علامه طباطبایی.

Amiri Kordestany, L. 2001. *The Impact of Structural- and Lexical Choices on the Naturalness of Translation from English to Persian*. Unpublished MA thesis, Islamic Azad University, Science and Research Branch

Baker, M. 1992. *In Other Words: A Course Book on- Translation*. New York: Rutledge

Baker, M. (Ed.) 1998. *Encyclopedia of Translation*. - New York: Rutledge

Larsen, M.L. 1984. *Meaning-Based Translation: A- Guide to Cross-Language Equivalence*. Lanham: University Press of America

Nida, E.A. 1964. *Toward a Science of Translating*. - Leiden: E.J. Brill

Nida, E.A. and Taber, C.R. 1982. *The Theory and- Practice of Translation*. Leiden: Brill Publisher

جدول ۵: رگرسیون چند متغیری برای پیش‌بینی «مهارت ترجمه» از «دانش دستور زبان فارسی و انگلیسی» در دانشجویان اسلامشهر و شهریار (کل)

منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	مقدار F	سطح معناداری
رگرسیون	۵۸/۲۸	۲	۲۹/۱۹	۱۰/۸۳	۰/۰۱
باقیمانده	۲۸۸/۱۶	۱۰۷	۲/۶۹		

جدول ۶: ضرایب رگرسیون برای پیش‌بینی «مهارت ترجمه» از «دانش دستور زبان فارسی و انگلیسی» در دانشجویان شهریار و اسلامشهر (کل)

متغیر ملاک	متغیر پیش‌بین	مقدار B	ضریب B	مقدار T	سطح معناداری
مهارت ترجمه از انگلیسی	دانش دستور فارسی	۰/۱۱	۰/۳۱	۳/۴۳	۰/۰۱
	دانش دستور انگلیسی	۰/۰۶	۰/۱۹	۲/۰۸	۰/۰۵